

Напрямок: Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Гладкова Є. О. старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук
м. Харків, Україна

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Проблема протидії наркозлочинності є однією з найгостріших соціальних і правових проблем України на початку ХХІ століття. За даними кримінальної статистики, питома вага наркозлочинів протягом останніх п'яти років коливається у межах 13,4–15,4% від загальної кількості злочинів. Органами Національної поліції зареєстровано понад 14 тис. злочинів, вчинених наркоманами, та зареєстровано майже 170 тис. споживачів наркотиків. А за результатами досліджень Українського медичного та моніторингового центру з алкоголю та наркотиків Міністерства охорони здоров'я України, наркотики вживають від 324 тис. до 424,7 тис. осіб. За останні десять років кількість смертей серед осіб, які перебували на наркологічному обліку, зросла більш ніж у 3 рази, у тому числі від передозування – майже в 4 рази. Загрозливих розмірів набули поширеність розладів психіки та поведінки внаслідок вживання наркотичних речовин (174,7 на 100 тис. населення), а також психічні захворювання (11,5 на 100 тис. населення).

Факторами, що визначають особливу актуальність проблеми протидії наркозлочинності у прив'язці до умов життя в сучасній Україні, крім зазначених вище, є: судово-правова реформа в країні, що активізувалася протягом останніх двох років; адміністративно-управлінська реформа, одним з результатів якої стало реформування правоохоронних органів, що ведуть боротьбу з наркозлочинністю, оптимізація їх діяльності на всіх рівнях; полісуб'єктність сфери протидії наркозлочинності та багатопрофільність її завдань.

Неврегульованість багатьох правових питань функціонування системи протидії наркозлочинності, нагальна потреба у формуванні ефективної моделі

координації дій правоохоронних та інших органів влади, що беруть участь у цій справі; відсутність монографічних досліджень і єдності наукових поглядів на порушену проблематику – все це зробило тему даної статті актуальною як у науковому, так і в практичному відношенні. Її метою є функціональний аналіз правових засад протидії наркозлочинності в Україні в сучасних умовах.

У нашій країні наркоманія як хвороба (соціально-медичний напрямок) і кримінальний наркотизм (соціально-правовий) вивчалися головним чином або медиками, або юристами. Проте, пізнати багатогранне соціально-небезпечне явище – наркозлочинність – можливо тільки за умови вивчення всіх властивостей, проявів, характеристик, тенденцій розвитку, причин видозмін, негативних наслідків. Процес цей тривалий і, на жаль, практично нескінченний, тому що позитивні дії в боротьбі з наркозлочинністю компенсуються відповідною реакцією з боку наркобізнесу.

Кримінально-правова політика держави у сфері боротьби з наркозлочинністю за всіх часів характеризувалася певною циклічністю, непослідовністю і відсутністю кримінологічного прогнозу, що забезпечує системність ухвалення рішення і здійснення продуманої антинаркотичної діяльності. Різні відомства, покликані робити ту саму справу профілактики і боротьби з поширенням наркотиків, не завжди могли зрозуміти і оцінити власну роль, домовитися один з одним, погодити свої дії, і тим більше виробити єдину політику протидії наркозлочинності.

Однією з віх організації впливу на наркоситуацію в Україні в рамках реалізованої кримінальної політики, став запропонований фахівцями Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», ухвалений у 1995 році [1].

Оцінюючи ефективність цього акту через 20 років його дії (нова редакція у 2008 році) відзначимо, що в складній ситуації в країні він лише декларативно заборонив споживання наркотичних засобів і психотропних речовин без призначення лікаря. Проте, починаючи від нього, суспільство стало повільно повертатися до втраченого розуміння необхідності масового практичного

контролю за самої незначної, з точки зору боротьби з наркобізнесом, і самої головної, з точки зору ефективної профілактики наркоманії, стадії незаконного обігу наркотиків, їхнього вживання без призначення лікаря (ст. 6).

Логічним результатом цих пошуків стало ухвалення Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» [2]. Цим законом зокрема було встановлено: систему суб'єктів протидії; систему спеціальних заходів протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів; систему спеціальних заходів протидії незаконному вживанню наркотичних засобів або психотропних речовин; порядок організації та здійснення координації діяльності у сфері протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів.

Відповідно до ст. 16 цього закону примусові заходи медичного характеру за рішенням суду призначаються хворим на наркоманію, що перебуває під медичним спостереженням і продовжує споживати наркотичні засоби або психотропні речовини без призначення лікаря або ухиляється від лікування, а також особам, засудженим за вчинення злочинів і потребують лікування від наркоманії.

Цей закон визначив підходи і порядок лікування наркоманів, що повинно було проводитися в державних установах. Приватним лікарям і клінікам дозволялося тільки здійснювати реабілітаційну діяльність, і то при наявності відповідної ліцензії. Цією лазівкою в законі успішно стали користуватися багато діячів, що активно впроваджують в життя комерційну медицину, які під видом реабілітації безпосередньо займалися лікуванням хворих наркоманів, а вірніше сказати – заробляли гроші. Для них власні фінансові інтереси були вище всіх клятв Гіппократа і моральних цінностей, на яких колись базується медицина.

Наприкінці 1990-х рр. з'явилась велика кількість приватних клінік, які пропонували наркоманам різні підходи по зняттю фізичної залежності, виведенню зі стану наркотичного сп'яніння, полегшенню абстиненції тощо.

В останні два десятиліття в антинаркотичну кримінальну політику держави стали активно втручатися закордонні фахівці, що здійснюють у своїх країнах профілактику, лікування і реабілітацію наркоманів і бажають поділитися своїми досягненнями в цій області. Безумовно, огульно заперечувати наявний міжнародний досвід було б не зовсім правильно [3]. Але проблема в тому, що під прикриттям благих намірів на наш ринок медичних послуг стали просуватися добре фінансовані західними інвесторами програми, у тому числі й представниками наркобізнесу, які прагнули вписатися в українську дійсність і створити свою нішу для витягування доходів шляхом залучення нових осіб у наркоманію.

Часом буває надзвичайно важко зрозуміти щирі інтереси благодійників, що, наприклад, пропонують безкоштовно роздавати шприци і безкорисливо надавати допомогу наркоманам. А коли процес заходить занадто далеко, то складно поррахувати всі очевидні й завуальовані збитки і багатогранність заподіяної шкоди від «ведмежої послуги» наркоманам.

Сьогодні немає всебічного аналізу і глибокого вивчення за єдиною методикою ефективності всіх програм лікування і надання різноманітної допомоги особам, що страждають від наркотиків, впроваджених в Україні практично в усіх регіонах. Здається, знадобиться ще чимало часу, а головне, політичної волі влади, щоб на професійному рівні оцінити весь спектр користі й шкоди від закордонних програм профілактики наркоманії й надання допомоги споживачам наркотиків, розрахованих у першу чергу на молодь. Реалізація подібних, далеко неоднозначних програм, які оголошувалися антинаркотичними, але по суті не були такими, була успішною тому, що в ті часи в Україні збіглося відразу кілька факторів.

По-перше, у країні різко погіршувалася наркоситуація, відбувався ріст наркотизації населення, збільшувалося кількість споживачів і хворих на наркоманію, що потребували допомоги.

По-друге, з'явилися небайдужі люди, які були готові вести роботу із профілактики наркоманії серед неповнолітніх і молоді, але крім бажання

потрібні були гроші, яких у них не було. Держава теж у той період не виділяла достатньо коштів на протидію поширенню наркотиків. Західні інвестори пропонували профінансувати не тільки безпосередні антинаркотичні програми, але й поїздки за рубіж керівників для навчання, демонстрації їхньої роботи, а то і просто відпочинку.

По-третє, багатьом громадським структурам вдавалося офіційно зареєструватися як громадським організаціям, що займаються профілактикою наркоманії, і тепер вони вже на «законних» підставах з демонстрацією статутних документів проникали в молодіжну аудиторію в школах, коледжах, вузах, щоб реалізовувати свої приховані задуми. Таким шляхом в Україні почали впроваджуватися деструктивні тоталітарні секти, які на тлі наркоманії втягували молодь у фізичну та психічну залежність, позбавляючи майбутнього.

По-четверте, особлива соціально-політична обстановка також зіграла свою роль, тому що вона була сприятливою для здійснення діяльності всякого роду громадськими структурами. Адже в суспільстві тільки зароджувалася демократія, влада проголосила девіз «що не заборонено законом, то дозволено», і в таких умовах важко було зважитися висунути будь-які претензії, щоб не одержати ярлик «придушувача» свобод і демократії.

Отже, державна кримінальна політика протидії наркозлочинності повинна повністю відповідати сучасним реаліям. Всі зміни, внесені у кримінальне законодавство, необхідно кримінологічно обґрунтувати, ретельно врахувати виявлені й прогнозовані тенденції наркозлочинності, її структури, нових видів, контингенту злочинців і т.п. Реформи кримінального і кримінологічного законодавства повинні ґрунтуватися на чіткому і ясному розумінні того, яких змін у стані, структурі й динаміці злочинності можна буде домогтися, удосконалюючи відповідні інститути і норми.

Усе законодавство, пов'язане з боротьбою зі злочинністю, що становить єдину систему слід піддати комплексній кримінологічній експертизі (з урахуванням досвіду його практичного застосування та оцінки ефективності). Результати експертизи повинні бути враховані при прийнятті законодавцем

названих вище Основ державної політики. У цьому зв'язку очевидним стає той факт, що зараз назріла готра необхідність прийняття базового документа про Основи державної політики протидії злочинності.

Література:

1. Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори». Відомості Верховної Ради України. 1995. № 10. Ст. 60.
2. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». Відомості Верховної Ради України. 1995. № 10. Ст. 62.
3. Джужа О.М., Піщенко Г.І., Пшеничний В.Г., Стрільців О.М. Міжнародно-правові заходи запобігання наркотизму: науково-методичний посібник/за заг. ред. О.М. Джужі. К.: НАВСУ. 2004. 132 с.